

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

KOCA RÂĞIB PAŞA’NIN BİLİNMEYEN BİR ESERİ: MECMÛA-İ RÂĞIB MEHMED PAŞA (ÂTIF EFENDİ, 1746)

Sait YİLTER¹

ÖZ

Koca Râğib Paşa olarak bilinen Râğib Mehmed Paşa, Klasik Türk edebiyatının son dönemlerinin önemli sanatçılarından ve devlet adamlarından birisidir. Râğib Paşa'nın hayatı, eserleri ve şahsiyeti hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Şüphesiz onun en önemli eseri Dîvânı'dır. Sosyal yaşamında renkli bir kişiliğe sahip olan Râğib Paşa'nın ilmî, edebî tarzda ve tercüme tarzında eserleri vardır. Râğib Paşa'ya ait olan telif eserlere bakıldığında edebi, ansiklopedik ve bilimsel özellikte oldukları görülür. Tercüme eserleri ise daha çok tarih içeriklidir. Kaynaklarda yazara ait Mecmûa-ı Râğib Paşa adında bir de mecmûa bulunmaktadır. Söz konusu mecmûada Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur edebi yazılar yer almaktadır. Makalemizin konusu olan ve aynı adı taşıyan eserin içerik bakımından farklı konularda yazıldığı görülmektedir. Mecmûada üç risale yer almaktadır: Risâle-i Vasf-ı Nebî, Risâle-i Letâyif ve Risâle-i Telhisân-ı Râğib. Birinci bölümde, peygamberin özellikleri anlatılmıştır ve eser bir mevlit özelliği taşımaktadır. İkinci bölümde, Sultan III. Ahmed'in Mora seferi anlatılmıştır. Son bölümde ise Râğib Paşa'nın devrinde çeşitli sorunlar hakkında yazdığı notlar yer almaktadır. Dönemin entelektüel isimlerinden biri olan Râğib Paşa, kendi adına bir de kütüphane yaptırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Râğib Paşa, mecmûa, Nûr-name, letâyif, telhis.

Koca Raghıb Pasha's Unknown Properties: Mecmu'a-i Raghıb Mehmed Pasha (Atif Efendi, 1746)

ABSTRACT

Raghıb Mehmed Pasha, known as Koca Raghıb Pasha, is one of the most important artists and statesmen of the last period of Classical Turkish Literature. A lot of research has been done about Raghıb Pasha's life, works and personality. Undoubtedly his most important work is the Dîvân. Raghıb Pasha, who has a colorful personality in his social life, has works in the scientific, literary and translational style. Looking at the copyrighted works belonging to Raghıb Pasha, it's will be that it is literary, encyclopedic and scientific. Translation works are mostly historical content. In the sources there is also a magazine named Mecmu'a-yı Raghıb Pasha, which belongs to the writer. There are Arabic, Persian and Turkish verse and prose literary text in the magazine. The work which is the subject of our essay and has the same name with the essay, was written in different content subjects in the term of content. There are three tractates in the magazine. These are: Risâle-yi Vasf-i Nebî, Risâle-yi Letâyif and Risâle-yi Telhisân-i Raghıb. In the first chapter, the chapters of the Prophet are explained and the work is a Prophet's birthday. In the second chapter, Sultan III. Ahmed's Mora expedition is told. In the last part, there are some notes written by Raghıb Pasha about various problems during his era. Raghıb Pasha, one of the intellectual names of the period, has built a library on his behalf.

Key Words: Raghıb Pasha, magazine, Nûr-name, letâyif, suggestion.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü syilter@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3741-5712

GİRİŞ

Klâsik Türk edebiyatı, etkisini gösterdiği altı yüzyıl boyunca binlerce sanatçının eserlerinden oluşturulmuş bir kültür hazinesidir. Bu dönem kaynaklarında ismi geçtiği hâlde elimizde bulunmayan birçok eser olduğu gibi adı hiçbir kaynakta geçmeyen yüz binlerce eserin varlığı da bir başka vakıadır. Temel kaynak olarak kabul edilen tezkirelerin muhtevası, yazılış amacı ve yaslandığı gelenek; tezkire yazarının üslubu, çevresi, imkânları ve öncelikleri incelendiğinde bazı eserlerin kaynaklarda anılmaması doğal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Savaşlar eserlerin ortadan kaybolmasının belirgin sebeplerinden biridir. Selden ve nemden kaynaklanan tahriflerin ve kayıpların sayısı da az değildir. Kültürel değişimden kaynaklanan durumlarda eserler sistematik bir imha faaliyeti ile karşı karşıya kalabilmektedir. Sanatçı, ürettiği eserleri derleme ve toplama konusunda zaman bulamadığı gibi sanatçının bu doğrultuda bir çabası da olmayabilir. Klasik edebiyatın müellifleri genellikle yüksek zümreden kimseler oldukları için edebiyatı aslî vazifelerinin dışında bir uğraş olarak kabul etmişlerdir. Sanatçının genç yaşta vefat etmesi gibi durumlarda ise eserlerin tamamlanması mümkün olamayabiliyor. Divanların tertip edilmesinde sanatçıyı yakinen takip eden meraklılar öne çıkmaktadır. Müstensihler ise bu işi bir zanaat olarak görmüştür.

Koca Râgıb Paşa 18. yüzyılın önemli devlet adamı ve sanatçılarından biridir. Sanatçı hayatta iken bir kütüphane kurmuş, eğitim kültür meselelerine kafa yormuş, devrin entelektüel şahsiyetlerden biri olmuştur. *“Reisülküttab olduğu zaman, dönemin meşhur âlimlerinden Mısırlı İbrahim el-Halebî’yi kendine hoca yapmış ve bu sebeple Halebî günümüze kadar daha çok ‘Râgıb Paşa Hocası’ olarak anılmıştır. Topladığı ve daha sonra kurduğu kütüphanedeki kitapların çoğunun kendi eliyle aldığı notları içeriyor...”*(Aydiner, 2016: 23-24). Koca Râgıb Paşa’ya ait eserler kaynaklarda sağlıklı bir şekilde belirlenmiş değildir. Müellifin hayatta iken yazdığı eserlerini tertip etme konusunda gereken zamanı bulamadığı bilinmektedir. Elyazması eser kütüphanelerinde ona ait olduğuna dair birçok eserin ismi anılsa da iyi bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışmamızda amacımız, Koca Râgıb Paşa’nın hayatı, kişiliği, eserleri hakkında bilgiler vermek; sanatçıya ait olduğunu tespit ettiğimiz *“Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa”* isimli eseri ve eserin muhtevası hakkında elde ettiğimiz bilgi ve bulguları ilmi usullerle aktarmaya çalışmaktır.

1. Koca Râgıb Mehmed Paşa

1.1. Hayatı

Osmanlı’nın yetiştirdiği önemli devlet adamı ve sanatçılarından biri olan Râgıb Paşa, babası defterhâne kâtibi Şevkî Mehmed Efendi’nin çocuğu olarak H. 1110 (1699) yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Asıl adı **“Mehmed”** olan sanatçı hakkında kaynakların tamamı, tahsil ve terbiyesine özen gösterildiği, yaşıtlarına nazaran iyi bir eğitimden geçtiği, parlak zekâsıyla gelecek vaat eden bir genç olduğu konusunda mutabıktır.² Babası Şevkî Efendi’nin ayak izlerini takip ederek Defterhâne’ye gidip gelmeye başlamış; kitâbet, inşâ, yazı çeşitleri, hesap ve defter usulleri gibi bazı bilgilerin pratiğini yapmıştır. Dönemin önemli hocalarından ders alarak tecrübe kazanmıştır. *“O dönemde bir kâtip için gerekli olan Arapça ve Farsçayı iyi bilmek, aruz, kâfiye, secî, mantık, meânî, beyân, tefsir ve hadise aşına olmak; melâhatla imlâ ve fesâhatla inşâda mahir olmak önemlidir... Zaten ‘ragibe’ kökünden çok isteyen, rağbet eden manasında “Râgıb” mahlasının verilmesi, öğrenmeye ilme karşı ibtilâ derecesindeki hevesini göstermektedir.”* (Aydiner, 2016: 3). Devlet dairesinde kısa sürede dikkati üzerine çeken Râgıb Mehmed kâtiplik, mektupçuluk, defter eminiği görevlerinde bulunmuş, tahrir vazifesinde görevlendirilmiş, İran ve Rusya ile yapılan müzakerelerde ikna kabiliyeti ile öne çıkmıştır. 1723 yılında başlayan memuriyet hayatı ölene kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında defter emini, reisülküttab, elçilik, maliye tezkireciliği, cizye muhasebeciliği, sadâret mektupçuluğu; Mısır, Aydın, Rakka, Haleb ve Şam valilikleri veya mutasarrıflıkları görevlerini ifâ etmiştir. Râgıb Paşa, 1757 yılında İstanbul’a sadrazam olarak

² Burada verilen bilgiler için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Ahmet Resmî, *Sefînetü’r-Rü’esâ*, 49b; Ahmed Nüzhet, *Râgıb Paşa’nın Tercüme-i Hâli ve Yazıları*, 2b; Râmiz, *Âdâb-ı Zürefâ*, 38b.

gelmiş, III. Osman ve III. Mustafa döneminde aralıksız bu görevi sürdürmüş, 7 Nisan 1763 tarihinde vefat etmiştir. Sadrazamlık yaptığı dönemde devlet kurumlarını yenilikçi bir anlayışla düzenleyen Râgıb Paşa; diplomasi, ekonomi, şehirleşme, imar ve inşaa çalışmaları, askerî teknolojinin geliştirilmesi, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi birçok konuda başarılı çalışmalar yapmıştır. Ömrünün son yıllarda Mihrimâh Sultan Külliyesi ve kendi adına bir kütüphane kurma çabası dikkat çekmiştir. *“Kendisine, Türkçenin yarı mukaddes kelimelerinden biri olan “Koca” vasfı verilen Râgıb Paşa, hakkında yazı yazan bütün kaynaklar tarafından hürmetle yâd edilmiştir. Aynı kaynaklar onun büyük adam, âlim, fâzıl, şair ve büyük vezir olduğunda ittifak etmişlerdir.”* (Banarlı, 1999: 767).

1.2. Kişiliği

Râgıb Paşa'nın devlet adamı kimliği baskın gelse de edebî kişiliği yabana atılacak gibi değildir. Hatta **Mine Mengi**, Râgıb Paşa için Nedim ve Şeyh Galip'ten sonra 18. yüzyılın en büyük şairi olduğunu söyler.

“Bilim çalışmalarını desteklemiş ve kütüphane kurdurmuş olması, hattatlığı, kitaba, okumaya düşkünlüğü onun kültür adamı olduğunun göstergesidir. 18. yüzyılda, Nâbî'nin açmış olduğu hikemî şiir tarzını devam ettiren en önemli şairdir. Nâbî yolunda yürümekle birlikte kendine özgü bir üslûp yaratabilmiştir. Şiirleri didaktik ve ahlaki içeriklidir. Eserleri lirik edalı değildir. Halk arasında Râgıb Paşa'nın ününü sağlayan mısra-ı berceste örneği olan dizeleridir. Bu dizeler halk arasında atasözleri gibi dilden dile dolaşmıştır.” (Mengi, 2008: 247).

Râgıb Paşa şiirlerini, yüzyılın belirgin tarzı olan mahallileşme akımının etkisinde kalmasından ötürü, açık ve anlaşılır bir dille yazmıştır ancak şair, Nedîm tarzından farklı bir üslûba imza atmıştır. Sanatçının söz söylemedeki rahatlığı, sehl-i mümteni sanatını başarılı bir şekilde kullandığını gösterir. *“Râgıb Paşa, Sebki Hindî'ye pek itibar etmemiş, sözlerini doğrudan söyler, zaman zaman gözlemlerinin, başından geçenlerin şiire yansıdığı görülmektedir. Kimi zaman söylediği gazeller içinde Nedîm tarzını hatırlatır yönler bulunur. Nâbî'den çok etkilendiği ve kimi zaman bazı şiirlerinde sanat açısından Nâbî'yi geçtiği hâlde, onda Nâbî'deki çok yönlülük ve derinlik yoktur.”* (Mermer vd. 2008: 489).

18. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Dâmâd İbrahim Paşa zamanında kültür ve edebiyat çalışmaları padişah ve devlet adamları tarafından desteklenmiş, Nedîm başta olmak üzere Seyyid Vehbî, Osmanzâde Tâib, Çelebizâde Âsım, Mirzazâde Neylî, Kânî, Kâmî, Râşid, Sâkıb ve Ârif gibi önemli sanatçılar öne çıkmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında ise **Râgıb Paşa**, Şeyh Gâlib, Haşmet, Fitnat Hanım, Neş'et, Sünbülzâde Vehbî, Enderunlu Fazıl ve Enderunlu Vasf gibi isimler klasik edebiyatın son parlak dönemine imza atmışlardır. *“Hikemî Şiir'in Türk edebiyatında en önemli temsilcisi olan Nâbî'nin XVIII. yüzyılda en önemli takipçisi Koca Râgıb Paşa'nın şiirleri, adeta birer hikmet dükkânı gibidir. Şair, Nâbî'nin yolunda yürümekle Hint üslubunun Sâ'ib kolunun XVIII. yüzyıldaki temsilcilerinden biri olmuştur. Râgıb'ın şiirlerinde daha çok hikmetli söyleyiş olarak kendini hissettiren Hint üslubu, muhtelif dil, mana ve muhteva özellikleriyle de kendini göstermektedir.”* (Kesik, 2009: 154-155).

“Bu yüzyılda divan edebiyatının büyük ustaları ve Râgıb'ın da kendilerini takip ettiği Nef'î, Nâilî, Neşâtî gibi üstatların bir nevi Türk Sebki Hindî'sini oluşturan büyük şairler olduğu kabul edilmektedir. Sebki Hindî üslubuna nispetle daha 'yerli' sayılabilecek bir diğer akım ise Nâbî'nin öncüsü olduğu 'Hikemî' tarzı ki Râgıb'ın şiirlerinin çoğunluğunun bu tarza uygun olduğu kabul edilmiştir. İçe doğru insan ruhunun esrarlı bükülüşlerini terennüm eden Sebki Hindî ile dışa doğru selim aklı temsil eden Hikemî tarzın Nâbî'den sonra bu yüzyılda da Râgıb'da ve özellikle yüzyılın sonunda Şeyh Gâlip'te kemalini bulduğu söylenebilir.” (Demirbağ, 1999: 25-26).

Dönemin kaynaklarında Râgıb Paşa için söylenenler onun şahsiyeti ve üslubu ile örtüşmektedir. Râgıb'ın edebî şahsiyeti hakkında Râmiz, Âdâb-ı Zürefâ'sında şunları söyler:

“Efkâr-ı ebkâr-ı ma’ânî-şikârları hâric-i havsala-ı beyân ve şîr ü inşâda tab’-ı belâgat-beyânları bîrûn-ı hayta-ı takrîr-i ‘ayân sahî vü kerîm vakûr u cesîm letâyife mâ’îl ve erbâb-ı ma’ârifeye bezl-i ‘atâya şifte-dil râgıb-ı cûd u ihsân tâlib-i metâlib-i ‘ilm ü ‘irfân bir vezîr-i celîlü’l-‘unvân olup beş buçuk seneye karîb eyyâm-ı ‘adâlet-encâmı râhat u safâ-bahş-ı cümle-i enâm ve sinn-i şerîfleri hudûd-ı semânîne mütenâhiz müsellemler-i ‘âlem bir sadr-ı nîk-nâm idi” (Erdem, 1994: 114).³

1.3. Kaynaklarda Râgıp Paşa'nın Eserleri Hakkında Yapılan Tespitler

Koca Râgıp Paşa'nın eserleri konusunda kaynaklar arasında farklı bilgilere yer verilmiştir. Râgıp Mehmed Paşa'nın yaşadığı dönemin tezkirecilerinden olan **Râmiz**, Âdâb-ı Zurâfâ'sında onun hayatından, âlim ve ârif kişiliğinden bahseder; şiir ve inşâ'da güzel bir üslup sahibi olduğunu söyler. *Sefîne-yi Râgıp* isimli fen bilimlerinden bahseden Arapça bir eserin olduğunu kaydını düşer. Râmiz şairin *Dîvân-ı Belâgat-unvân* adıyla bir divanı olduğunu da ekler. (Erdem, 1994: 111-114). **Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin**, Tuhfe-yi Hattatîn eserinde Râgıp Paşa'nın *Dîvân'ı* olduğunu bildirir (Müstakim-zâde 1928: 450). **Gibb** ise Râgıp Mehmed Paşa'nın şiirlerinin hacimli olmadığını ve ancak küçük bir divanı olduğunu ifade eder. Buna karşın şiirlerinin günlük dilde kullanılan atasözleri ve ifadeleri içermesi bakımından çok sevildiğini sözlerine ekler (Gibb, 1999: 332-341). **Nihad Sami Banarlı**, şairin eserlerinin en önemlisinin *Dîvân'ı* olduğunu söyleyerek *Münşeât*, *Fethiyye-i Belgrad*, *Tahkîk* ve *Tevfîk* gibi eserleri olduğunu dile getirir. Müellifin kendi el yazması bir *mecmûası* olduğunu ve bu *mecmûada* Arapça, Farsça ve Türkçeden seçilmiş manzum ve mensur metinlerin yer aldığını söyler. Banarlı, saydığı bu eserlerden başka Râgıp Mehmed Paşa'nın *Türkçe, Farsça ve Arapça eserleri, risaleleri ve tercümeleri* olsa da bu büyük devlet adamının bütün eserlerinin çoğunu hayattayken kitap hâline getirme fırsatını bulamadığını ileri sürer (Banarlı, 2001: 489). **Vasfi Mahir Kocatürk**, Mehmed Râgıp Paşa'nın velûd bir şair olmadığını, küçük *Dîvân'ı* dışında herhangi bir eserin bulunmadığını kaydeder (Kocatürk, 2018: 489). **Ahmet Kabaklı**, şairin eserlerinden bile bahsetmez (Kabaklı, 2008: 750-751). **Seyyit Kemal Karaalioğlu**, didaktik şiirler yazan Mehmed Râgıp Paşa'nın *Dîvân'ı* ile birlikte mensur eserler arasında en çok tanınan eserin *Münşeât'ı* olduğunu ifade eder. Bu eserlerinin dışında *çevirileri, tarihi eserleri* olduğunu da ekler ama isim vermez. (Karaalioğlu, 1980: 723). **Hüseyin Yorulmaz**, Koca Râgıp Paşa'nın hayatı ve şahsiyeti, sanatı eserleri ile divanında seçmelere yer verdiği çalışmasında eserlerini şu şekilde sıralar: *Dîvân*, *Mecmûa-i Râgıp Paşa*, *Sefînetü'r-Râgıp* ve *Defînetü'l-Metâlib*, *Arûz Risâlesi*, *Münşeât-ı Râgıp*, *Fethiyye-i Belgrad*, *Terceme-i Matlau's-Sadeyn*, *Terceme-i Ravzatu's-Safâ*, *Tahkîk* ve *Tevfîk* (Yorulmaz, 1998: 53-54). Hüseyin Yorulmaz, “Koca Râgıp Paşa *Dîvân'ı*” üzerinde araştırma ve metin çalışmasını ihtiva eden bir de “yüksek lisans tezi” hazırlamıştır. Bu tez çalışmasında “*Tevfîk* ve *Tahkîk*” isimli eser dışındaki eserler hakkında bilgiler verilmiştir (Yorulmaz, 1989). **Mine Mengi**, Koca Râgıp Paşa'nın eserlerini şu şekilde sıralar: “*Koca Râgıp Paşa'nın Dîvân'ı resmi yazışmalarının yer aldığı mektuplarında oluşan Münşeât'ı vardır. Dîvân, Münşeât'ı ile birlikte Mısır'da 1837 yılında basılmıştır. Ayrıca Tahkîk ve Tevfîk adlı Osmanlı-İran ilişkilerinin konu edildiği başka bir eseri ile Sefînetü'r-Râgıp, Arûz Risâlesi, Mecmûa-ı Râgıp gibi diğer küçük risaleleri vardır. Sefînetü'r-Râgıp ve Mecmûa-i Râgıp antoloji niteliği taşıyan eserler olup Râgıp Paşa'nın çeşitli şiirlerinden ibarettir.*” (Mengi, 2008: 247). **Faysal Soysal**, Koca Râgıp Paşa'nın Farsça manzumeleri üzerinde yaptığı tez çalışmasının inceleme kısmında (I. Bölüm) “*Koca Râgıp Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*” başlığı altında eserlerine yer vermiştir. Tezin amacı Râgıp Paşa'nın Farsça manzumelerinin tespiti ve çevirisini yapmaktır. Soysal'ın 2006 yılında hazırladığı bu tez çalışmasında “Eserleri” başlığı altında “*Dîvân, Mecmûa-i Râgıp Paşa, Sefînetü'r-Râgıp ve Defînetü'l-Metâlib, Arûz Risâlesi, Münşeât, Terceme-i Matlau's-Sadeyn, Tahkîk ve Tevfîk*” isimli eserlerine yer verilmiştir. **Soysal** “Diğer Eserleri” diye bir başka başlık açarak Süleymaniye Kütüphanesi'nde Râgıp Paşa'ya ait olduğunu tespit ettiği küçük çapta

³ Şiir ve düzyazıda güzel ifadelerin, yeni ve anlamlı sözlerin, açık, akıcı ve anlaşılır ifadelerin ustası; cömert ve kerem sahibi, koca cüsseli ve ağırbaşlı, latifeye meyilli, ilim sahiplerine ve varlıklarını bağışlamaya düşkün, cömertliğe ve ihsana rağbetle, ilim ve irfan taliplerine yardım etmede istekli, büyük unvanlı bir vezir olup beş buçuk seneye yakın cümle halka rahat ve huzur veren sonsuz adaletli günlerin sahibi, mübarek ömrü seksen yaşlarına ulaşan, herkesçe tanınan ve iyi şöhrat sahibi idi.

risâleler ile mensur eserler hakkında bilgiler vermiştir. Bu eserler Râgıb Paşa'ya ait kaside, zeyil, tercüme, mektup ve tarih şeklindeki eserlerdir. Bu kısımda verilen eserler şunlardır:

1. Râgıb Paşa; *Eski Tarz Mektûb Suretleri*, Reşâdiye, 1059/4.
2. Koca Râgıb Paşa, Muhammed; *Muharrerat ve Mekatib Hülâsaları*, Halet Efendi, 679/3
3. Koca Râgıb Paşa, Muhammed; *Devlet-i Aliyye ile Nemçe Çasarı Arasındaki Musâlahanâmeye Dair Risâle*, Hâlet Efendi, 679/4
4. Râgıb Paşa; *Mekke ve Tâif'in Fethi Hakkında Risâle*, Esat Efendi, 2258/3
5. Râgıb Paşa; *Fethiye-i Râgıb Paşa*, Esat Efendi, 3365/2
6. Koca Râgıb Paşa; *Kasâid-i Tebrîkiyye*, Hâlet Efendi, 675/2
7. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Zeyl-i Siyer-i Şerif Gazâvât-ı Mekke*, H. Hüsnü Paşa, 908 (Soysal, 2006: 17-18).

Tablo 1: Koca Râgıb Paşa'nın Eserlerinin Kaynaklara Göre Dağılımı

	Râmiz	Müstakim-zâde	Gibb	Nihad Sami	Vasfi Mahir	Faysal Soysal	Seyit Kemal	Hüseyin Yorulmaz	Mine Mengi
Divân	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Sefine-i Râgıb (Sefinetü'r-Râgıb)	x					x			x
Münşeât(-ı Râgıb)				x		x	x	x	x
Fethiye-i Belgrad				x		x		x	
Tevfik ve Tahkik				x		x		x	x
Arûz Risâlesi						x		x	x
Mecmûa(-ı Râgıb Paşa)				x		x		x	x
Terceme-i Matlau's-Sadeyn						x		x	
Terceme-i Ravzatu's-Safâ								x	

1.4. Râgıb Mehmed Paşa'nın Mecmûaları

Soysal'ın, Koca Râgıb Paşa'nın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki eserleri üzerinde yaptığı taramada gözden kaçırdığı ve bizim çalışmamızın konusu olan ve *Âtıf Efendi 1746*'da kayıtlı "*Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa*" isimli mecmûası da şairin bir diğer önemli eseridir. Bu eser üzerinde çalışırken yukarıdaki listede bulunan "*Mecmûa*" veya "*Mecmûa-i Râgıb Paşa*" isimli eserle aynı olup olmadığı konusunda bir ön inceleme yaptık. Bu mecmûanın *Murâd Molla Kütüphanesi 1468*'de kayıtlı olduğuna dair bilgiler kesindir. Kaynaklarda söz konusu mecmûa hakkında verilen bilgilerin tahkiki yapıldı. Mecmûa hakkında *Nihad Sami Banarlı*, *Hüseyin Yorulmaz*, *Mine Mengi* ve *Faysal Soysal* bilgiler vermiştir.

İlk defa **Nihad Sami Banarlı** tarafından "**Mecmûa**" diye anılan eser hakkında şu notlar düşürülmüştür: "*Bunlardan başka müellifin kendi eliyle tertiplemediği bir mecmûada Arapça, Farsça ve Türkçeden seçilmiş manzum ve mensur parçalar, kasideler, mesnevîler, rubailer, müstezatlar, beyitler ve mısralar toplanmıştır. Aynı mecmûada aruza dair, matematiğe, cıfr ve remil ilmine dair bahisler de vardır.*" (Banarlı, 2001: 768).

Hüseyin Yorulmaz yüksek lisans tezinde söz konusu mecmûa hakkında şu bilgileri verir:

"Arapça, Farsça ve Türkçe üç dilde manzûm ve mensûr birçok edebî yazılarla Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmî ve gayri resmî muharrerâtını içine almaktadır. Baş taraflarda alfabetik sıraya göre değişik konularda mısra ve beyitler yer almaktadır. Bundan sonra çeşitli nazım şekillerinde kaleme alınmış altmış beş kadar kaside yer alır. Bunlar genellikle devlet büyüklerine hitaben yazılmış kasidelerdir. Bu kasidelerinden Dîvânı'nda pek azı yer alır. Risâleler arasında 'Arûz Risâlesi', hendese ve cebire dair makaleler, remil ve cifre ait bilgiler ihtiva eden cüzlerden bahsedilir. Müellif hattıyla kaleme alınan nüshası Murâd Molla Kütüphanesi'nde 1468 numarada bulunmaktadır. Eser, edebiyat araştırmacıları için önemli bir kaynaktır. Râgıp Paşa'nın Dîvânı'ndan sonra üzerinde durulması gereken eserlerinden birisi de budur. Dîvânı'nı tamamlar mahiyette olduğu için bizim açımızdan da önemlidir." (Yorulmaz, 1989: 48).

Mine Mengi, Mecmûa-i Râgıp Paşa için şu bilgileri verirken muhtemelen Hüseyin Yorulmaz'ın yüksek lisans tezinden faydalanmış olmalıdır:

"Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur edebî Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmi ve gayri resmî yazıları içine alır. Baş tarafında alfabe sırasınca değişik konularda mısra ve beyitlere yer verilmiştir. Ardında çeşitli nazım şekillerinde yazılmış altmış beş kaside gelir. Bunlar genellikle devletin ileri gelenlerine hitap etmektedir. Müellif hattı nüshası Murad Molla Kütüphanesi'nde (nr. 1468) kayıtlı olan eser edebiyat araştırmacıları için önemli bir kaynak olup paşanın divanından sonra üzerinde durulması gereken en önemli kitabıdır." (Mengi, 2008: 247).

Faysal Soysal ise eser hakkında bilgileri İslam Ansiklopedisi'ni kaynak göstererek verir:

"Tek ciltlik bir eser olup Koca Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmî, gayri resmî yazılarla çeşitli konularda yazılmış mensûr ve manzûm edebî yazıları içermektedir. Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış olan 'Mecmûa-i Râgıp Paşa' alfabetik sıraya göre dizilmiş değişik konularda mısra ve beyitler ile altmış civarında kaside ihtiva etmektedir. Koca Râgıp Paşa'nın kendi hattı ile yazdığı bu eserin orijinali Murat Molla Kütüphanesi'nde 1468 numarada kayıtlıdır." (Soysal, 2006: 14-15).

1.5. Mecmûa-i Râgıp Paşa (Murad Mollâ Ktp. 1468)

Mecmûa-i Râgıp Paşa, kaynaklarda fazla bahsi geçmeyen ve hakkında bilgilerin sınırlı olduğu bir eserdir. Eserin kendisi ve muhtevası bakımından birbirleriyle çelişen bilgiler mevcuttur. Bu durumun ortaya çıkmasında Râgıp Paşa'nın hayatta iken eserlerini tertip etme konusunda titiz davranmadığı ihtimalini getirmektedir. Haddizatında eserin kendisi hakkında Nihad Sami Banarlı'nın doğrudan kaynak göstermeden verdiği bilgilerin sağlıklı olmamasından kaynaklanmaktadır. Banarlı, Râgıp Paşa'nın belli başlı eserlerini sıraladıktan sonra Mecmûa hakkında şunları söyler: "*Bunlardan başka, müellifin kendi eliyle tertiplediği bir Mecmûada Arapça, Farsça ve Türkçeden seçilmiş manzum ve mensur parçalar, kasideler, mesnevîler, rubâîler, müstezadlar, beyitler ve mısralar toplanmıştır. Aynı Mecmûa'da arûza dair, matematikte cifr ve remil ilmine dair bahisler de vardır.*" (Banarlı 1999: 768).

Banarlı'nın mecmûa hakkında verdiği bilgilerle aynı doğrultuda **Mesut Aydın** de söz konusu eser için şu notları düşer:

"Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde manzum ve mensur birçok edebî yazılarla Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmî ve gayri resmî yazılarını içine alır. Baş tarafında alfabe sırasıyla değişik konularda mısra ve beyitler yer almıştır. Bundan sonra çeşitli nazım şekillerinde yazılmış altmış beş kadar kaside bulunur. Bunlar genellikle devletin ileri gelenlerine hitap etmektedir. Müellif hatlı nüshası Mollâ Murad Kütüphanesi'nde nr. 1468'de bulunmaktadır. Eser, edebiyat araştırmacıları için önemli bir kaynak olup Paşa'nın Dîvânı'ndan sonra üzerinde durulması gereken en önemli kitabıdır. Ancak cildi dağılmış ve perişan vaziyette olduğu gerekçesiyle esere ulaşmak mümkün olmamıştır." (Aydın 2016: 26).

Eserin varlığı hakkında Mine Mengi (2008: 247), Mermer vd. (2008: 501) ve Ömer Demirbağ (1999: 146) da not düşer.

Mecmûa-i Râgıb Paşa'nın, Murad Mollâ Kütüphanesi 1468'de bulunması, eser dağıldığı için ilmi çalışmalar için esere ulaşma imkânının ortadan kalkması ve muhteva yönüyle üzerine çalıştığımız ve aynı ismi taşıyan mecmûa ile farklılık arz etmesidir. Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi nr. 1746'da bulunan "*Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa*" isimli mecmûa, muhteva yönüyle Murad Mollâ Kütüphanesi'nde nr. 1468'de bulunmakta olan mecmûadan tamamen farklı bir eser olup Koca Râgıb Paşa'ya ait olan önemli bir eserdir. Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa'da "*Risâle-i Vâsf-ı Nebî*", "*Risâle-i Letâyif*" ve "*Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*" isiminde üç kısa eser bulunmaktadır.

1.6. Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa (Âtîf Efendi Ktp. 1746)

1.6.1 Mecmûanın Tavsifi

Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Âtîf Efendi kataloğu 1746 numarada kayıtlı bir el yazmasıdır. Eser 92 varak kadardır. Mecmûa, mukavva kahverengi deri ciltle kaplı olup sarı bordürlü ve mıkleblidir. Kapak yıprandığı için şirâzesinden tutkalla güçlendirilmiştir. Mecmûanın kapağında Latin alfabesi ile "Âtîf Efendi 1746" ibaresi yer almaktadır. Eserin başında ve sonunda Âtîf Efendi'ye ait birer vakfiye mührü bulunmaktadır. Mecmûa nesih yazı stiliyle yazılmıştır; eserin kebbe ve ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Mecmûa metni, koyu sarı ve kahverengi bordürlü bir çerçeve içinde verilmiştir. 1b sayfasındaki tezyin çalışması ise özensizdir. Başlıklar, vurgulanan kelimeler ve kelime grupları, nesir-nazım bölümlerinden önceki ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmış; Arapça ayetler ve hadislerle sıralama bildiren ifadelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek bu bölümler belirgin hâle getirilmiştir. Her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Risâleler arasında birer sayfa boş bırakılmıştır.

Eserdeki dil ve üslup, Râgıb Mehmed Paşa'nın mahallileşme akımı etkisinde yazdığının bariz bir örneğini sergiler. Müellife ait nazım bölümlerinde didaktik bir tutum öne çıkar, lirizme pek yer verilmez. Nesir bölümlerinde ise müellifin Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti, kullanılan kelime hazinesinin geniş olması şeklinde kendini gösterir. Buna rağmen dönemin açık ve anlaşılır bir dil kullanma ve mahalli unsurlara yer verme anlayışına aykırı bir üsluba yer verilmez.

1.6.2. Mecmûanın Muhtevası

Mecmûanın kapaktan sonraki sayfasında "*Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa*" ifadesine ve eserde bulunan risâlelerin isimlerine yer verilmiştir: "*Risâle-i Vâsf-ı Nebî*", "*Risâle-i Letâyif*" ve "*Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*". Mecmûanın 1b-34a sayfalarında Risâle-i Vâsf-ı Nebî; 35b-58b sayfalarında Risâle-i Letâyif ve 60b-91b sayfalarında ise Risâle-i Telhisân-ı Râgıb eseri yer almaktadır.

Farklı bir yazı stiliyle "*Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*" ibaresinin yanına "*İşbu telhisât Gürceli Koca Begün Sultân Murâd Hân-ı Râbi'e 'arz itdüğü lâyahadur*" şeklinde bir not ve sayfanın altında yine "Âtîf Efendi 1746" kaydı düşürülmüştür. Bu kayıt, kâtiplik de yapan Râgıb Paşa'nın yaşadığı dönemden önce yazılmış olan telhislere yaptığı zeyl olduğuna işaret etmektedir.

1.6.2.1. Risâle-i Vâsf-ı Nebî (Nûr-nâme)

“Vâsf-ı Nebî”, Hz. Peygamber’in ruh-ı şeriflerinin âlem-i ervâhta herkesten önce yaratılması, onun hürmetine Hz. Âdem ve Havvâ’nın ruhlarının yaratılması, bir silsile halinde peygamberlerin ruhlarına irsal ederek mucizelerle kendi bedeninde ruhunun yerini bulmasını anlatan edebî türdür.

Koca Râgıp Paşa’ya ait bu mecmûadaki ilk eser Cafer İyânî Bey’e aittir. İyânî Bey, İmam Gazalî’ye ait “*Mişkâtü’l-Envâr ve Dekâyik-i Ahbâr*” isimli eseri “*Nûr-nâme*” ismiyle Arapçadan Türkçeye tercüme-telif şeklinde yeniden düzenleyerek yazmıştır. İyânî Bey, eserin giriş bölümünde Arapça bilmeyen sadık dostlarının eseri kolaylıkla anlamaları, Hz. Peygamber’in temiz ruhlarını salavât-ı güzînler ile yâd etmeleri ve kendisinin ruhuna dua edip birer Fâtiha okumaları için bu eseri yazdığını söyler. Müellif, Sultân I. Ahmed’in isteği üzerine belîğ ve fasih bir dil ile ve asıl metne sadık kalarak eseri yazdığını sözlerine ekler.

Cafer İyânî Bey eseri nazım-nesir karışık bir biçimde düzenlemiştir. Nazım bölümleri müellifin diğer eserlerindeki üslubu ile aynıdır ve bu bölümlerde mesnevî tarzı kafiye kullanılmıştır. İyânî Bey açık ve anlaşılır bir dil kullanır. Eserin giriş bölümünde (**Mecmûa, 3a**) yer alan bu nazım; yazarın dili, üslubu ve eseri yazma amacını ortaya koymaktadır:

Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fe’ûlün

Gel ey cân bülbüli gel eyle pervâz
Yine kıl bir gülün vâsfin ser-âğâz

Niçe gül bu dü ‘âlem gülşenidür
Cihân gülşenlerinün rûşenidür

Gül ü bülbül yoğ iken bu cihânda
O gül var idi bâğ-ı lâ-mekânda

Vücûda gelmeden bâğ ile bostân
İderdi lâ-mekân bâğında seyrân

Niçe nakl eylemişdür nûr-ı zâtı
Beyân eyle işidilsün sıfâtı

Ne kândandur ‘aceb ol nûr-ı a’zam
Hüveydâ pertevinden cümle ‘âlem

Beyân eyle anuñ vâsf-ı şerîfin
‘İyân eyle anuñ nûr-ı latîfin

Beni kim mest-i ‘ışkum ayık eyle
Dilüm medhine yâ Rab lâyıık eyle

Nesir bölümlerinde dil yer yer ağırlaşma belirtileri gösterse de genel itibariyle süslü, ağıdalı bir özellik taşımaz. Müellif, dili kullanma yönüyle nazım kadar nesirde de başarılıdır. İyânî Bey secili söyleyişlere rağbet göstermiş, akıcı ve sürükleyici bir üsluba imza atmıştır.

Eser dört bâb, hâtîme ve münâcâttan oluşmaktadır. **Bâb-ı Evvel**'de Hz. Peygamber'in saadet nurunun eserlerinin ruhlar âleminde vaki, aslı ve derecelerinin aşikâr olması; onun gelmiş geçmiş bütün varlıklardan üstün olması anlatılmaktadır.

İkinci Bâb'da Hz. Peygamber'in ruhunun, bütün peygamberlerden ve onların varislerinden önce ruhlar âleminde yaratılması ve Hz. Peygamber hürmetine Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın zuhur edip Serendîb Dağı'na vasil olmasına kadar meydana gelen olaylar anlatılmıştır.

Üçüncü Bâb'da Nübüvvetin Hz. Âdem'den Hz. Şî't'e kadar Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın yaşadıkları özet olarak verilmiş; Hz. Peygamber'in ruhunun nurunun kendi aslına ulaşınca kadar kimlere bir silsile ile ulaştığı anlatılmıştır.

Dördüncü Bâb'da Hz. Peygamber'in ruhunun nurunun yerini bulup onda karar kılması ile mucizelerin aşikâr olması, dünyaya ayak basmasıyla nuruyla dünyayı aydınlatması anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda iki hikâye yer almaktadır. İlk hikâyede Habeş kralı Necâşî'nin San'ân şehrinde büyük kilise yaparak Kâbe'ye insanların gitmesini önüne geçmek istemesi ve Fil olayı anlatılmıştır. İkinci hikâyede ise Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib-i Mekki ile Şam'a ticaret amacıyla gitmesi ve Bahîrâ isimli rahip ile aralarında geçenler anlatılmaktadır.

Hâtîmetü'l-Kitâb'da insanların en hayırlısı ve mahşer gününün şefaâtçisi Hz. Peygamber'in ruhunun ete kemiğe bürünüp hâtemü'l-enbiyâ olması, kitaplarda mucizelerinin kaydedilmesi üzerine müminlerin ve muvahhitlerin şükretmesi gerektiği ancak sözlerin buna kâfi olamayacağı ifade edilmiştir. Bu bölümün sonunda Tefsîr-i Sa'lebî'de geçen ve kâinatın yaratılması ile ilgili bir rivayetin ve Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'na gitmesi ve başından geçenlerin anlatıldığı iki de hikâye bulunmaktadır.

Münâcât bölümünde Cafer İyânî Bey, Hz. Peygamber'in nûr-ı saadeti hürmetine yazılan bu eser ile mağfîret dilemektedir. Eserin sonundaki (**Mecmûa, 33b-34a**) bu nazım şairin duygularının tercümanıdır:

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Yâ İlâhî 'inâyet eyle baña

Merhamet kıl hidâyet eyle baña

Haşr idüp ümmet-i Muhammed ile

Eyle hürrem visâl-i Ahmed ile

N'ola oldum ise cürm ile makhûr

Kul günehkâr ise Efendi Gafûr

Bilürüz biz günâhumuz bî-had

Olmaya haşre dek yazılsa 'aded

Vaktimüz böyle geçmese de her bâr

Hak bilür niçe ide[lüm] inkâr

Râh-ı 'ukbâya meylüm olsa kaçan

Hubb-ı dünyâ olur baña reh-zen

Rif'atüm istemez bu nefs-i denî
Çeker esfel makâma durma beni

Umarum ki halâs ide Allâh
Kulluğa lâyük ola ben güm râh

Eyleyüp bir bahâne-i 'illet
İde bu 'abd-ı Ca'fere rahmet

Dilerüz kim Cenâb-ı 'İzzetden
Bizi hıfz eyleye mezelletden

Sebeb-i mağfiret ola bu kitâb
Derecât-ı behişt ola her bâb

1.6.2.2. Risâle-i Letâyif

Letâyif, Arapça latifinin çoğuludur. Latîfe “*insanları güldüren, eğlendiren nükteli söz*” anlamına gelir. Latîfelerin toplandığı eserlere “*Letâyif-nâme*” adı verilmiştir. Divan edebiyatında letâyifnâmeler manzum, mensur, mektup ya da münazara şeklinde kaleme alınanlar olarak sınıflandırılmıştır. (Mermer vd. 2008: 404). Risâle-i Letâyif, içerik bakımından letâyifnâme özelliğinden biraz uzak bir eser gibi görünmektedir. Risâle, Koca Râgıp Paşa'nın şahit olduğu olayları, kimi eserlerden alınmış hikâyeleri ve kendi döneminden önceki olayları derlediği bir eserdir.

İlk latifede, Mora yarımadasının Venediklilerce isyana teşvik edilen Karadağlıların ayaklanması üzerine 1127 (1715) tarihinde yapılan sefer esnasında İstanbul'da yaşananlar rivayet edilir. Eyüp Sultan Camii'nde okunan mevlid-i şerife devrin padişahı III. Ahmed'in bizzat katıldığı, sahabenin türbesini ziyaret ettiği ve yapılacak sefer için Kur'an-ı Kerim'den tefeül yaptığı, zahir olan ayetin anlamı için Habeşî-zâde'yi memur tayin ettiği anlatılır.

Hümâyûn-nâme bölümünde hutbeden sonra *innellâhe ye'muru bi'l-'adli* âyet-i kerîmesinin Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz zamanında nasıl okunmaya başlandığı hikâye edilmektedir. Halifenin bir Yahudi'nin, yani bir kâfirin kızını kendisine istemesi üzerine aralarında geçen “*Caiz mi, değil mi?*” tartışması neticesinde Hz. Peygamber'in damadı Hz. Ali'yi örnek göstererek - çünkü Emeviler Hz. Ali'ye lanet okumaktadır- adaletlerini sorgulamalarına neden olmuştur. Halifenin bu olay üzerine söz konusu âyeti hutbede okutmaya başladığı rivayet edilmektedir.

Hezârfen Tarihi'nden alınan bir latifede, Bereke bin Abdullah'ın Muaviye'yi öldürmeye kastederek mescitte yaralaması, yarasının iyileştirilmesi için Sâ'idî isminde bir tabip getirilmesi ve tedavi neticesinde zürriyetsiz kalması anlatılmaktadır.

Sarı Abdullah'ın **Şerh-i Mesnevî'**sinden alınan latifede ise dünyada beş türlü âsîyi acilen beş türlü akıbetin beklediği tahkiye edilmektedir.

Fezâilü'l-Cihâd'dan alınan latifede şu kavramlar üzerinde makalelere yer verilmiştir: akıl ve duygular, güzel ahlak, iffetin hikmeti ve adaletin gücü, cömertlik, rezillik, nefsin korunması.

La'î Efendi'nin **Kühü'l-Ahbâr**'ından alınan latifede ilginç bir konu olan satranç ve tavlının tarifi yapılmaktadır. Latife, tavla ve satrancın ortaya çıkışı, tarihçesi ile dinî mahiyeti hakkındadır.

Muhammed bin Mustafa bin Şeyh Lütfullâh'ın kendi el yazısıyla yazdığı **Tuhfetü's-Seniyye ile'l-Hazreti'l-Hüsniyye** adlı eserinden alınan latifede Kesrî, Câlînûs, Nizâmülmülk, İmâm Mûsâ-ı Kâzım ve İmâm Alî'nin nasihatlerine yer verilmiştir.

Risâle-i Letâyif'in son bölümünde, 1032 (1622) yılında Revân ve Bağdat fatihi Sultan IV. Murâd'a nasihat tarzında yazılan bir telhise yer verilmiştir. Bu telhis, kendisi de bir devlet adamı olan Râgıb Paşa'nın yaşadığı dönemin bir asır öncesini anlatmaktadır. Yenilikçi kimliği ile bilinen Râgıb Paşa, devlet yönetiminde oluşturmak istediği yönetim sistemini, daha önce yapılan yeniliklerin mahiyetini bu telhisler vasıtasıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Telhisin yazılması Râgıb Paşa'nın gençlik yıllarına, yani III. Ahmed dönemine denk gelmektedir.

IV. Murâd döneminde Osmanlı sınırları içinde yer alan memleketlerin yeniden tanzim edilmesi amacıyla birtakım yenilikler yapılmıştır. Ekonomi, toprak yönetimi, liyakat, askerlik sistemi, isyanların bastırılması gibi konular telhisin muhtevasını oluşturmaktadır.

1.6.2.3. Risâle-i Telhisân-ı Râgıb

Telhis, sözlüklerde “kısaltma, bir şeyi süzerek özünü alma, özetleme, bir şeyin en önemli yerleri alıp kısaltarak ifade etme” anlamlarıyla verilir. Bir tarih terimi olarak telhis “Osmanlı devletinde sadrazamın bir mesele hakkında padişaha bilgi vermek ve yapılacak muamele için padişahın görüşünü ve emrini almak üzere yazdığı kısa ve özlü yazı” şeklinde tanımlanmıştır.” (Fidan vd. 1996: 2827).

“XVIII. Yüzyılda ‘Paşa Kapısı’ olarak yeni halini alan sadrazam divanında tafsilatlı bir şekilde masaya yatırılan konular bir sonuca bağlanmakta ve sonrasında padişaha özet mahiyetindeki rapor arz edilmekteydi. Reisülküttap, sadrazam adına bir konuyu özetleyeceği telhisi hazırlarken ‘âmedî’ kalemiyle beraber çalışmaktaydı. Tayinler ve önemli konuları içeren telhisleri âmedî kalemi hazırlamaktaydı. Çok gizli olan meselelerle ilgili telhisleri de reisülküttap bizzat kaleme alabilirdi. Sıradan meseleler ise sadaret mektupçusuna bağlı kalemde yazılmaktaydı.” (Ahıskalı, 2001, s. 150).

Râgıb Paşa, devletin her kademesinde görev yapan ve yaşadığı asrın en uzun süre sadrazamlık makamında bulunan önemli bir devlet adamıdır. Telhis yazma devlet adamlarının sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir. Bu telhisat muhtemeldir ki, Râgıb Paşa'ya ait değildir. Çünkü telhisatın muhtevası Sultan II. Bâyezîd'den Sultan IV. Murad'a kadar olan zamanı ilgilendirmektedir. Bu dönem Râgıb Paşa'dan en az bir asır öncesine denk gelmektedir. Bu telhisat, daha çok Râgıb Paşa'nın devlet idaresinde yaptığı veya yapacağı düzenlemeler için bir rehber olma özelliği taşımaktadır. Kanaatimizce müellif değer verdiği bu telhisatı mecmûaya ekleyerek onun kaybolmasının önüne geçmek istemiştir.

Risâlenin giriş bölümünde süslü nesir örneği bir *sebeb-i telif* bulunmaktadır. Râgıb Paşa devletin sorunlarının halledilmesi amacıyla yaptığı değerlendirmeleri ihtiva eden telhislerin padişaha sunulduğunu, gereğinin yapılması hususunda emir ve fermanın padişaha ait olduğunu ifade eder.

İlk telhiste Osmanlı devletinin en büyük sultanlarından Kanunî Sultan Süleyman devrinde devlet idaresi konusundaki uygulamalarla halk-yönetim ilişkisine yer verilmiştir. Bu telhiste, II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim zamanında fiilî bir çatışmaya dönüşen toplumsal çalkantı ile Kanunî Sultan Süleyman döneminde Düzmece Mustafa isyanının nedenleri anlatılmıştır. İspanya ve Venediklilerin elindeki Ayamora Kalesi'nin kuşatılması, Sultan III. Murâd zamanında yapılan Akkermân savaşında Mustafa Bey'in ve askerlerin gösterdiği kahramanlıklar; timar ve zeamet topraklarının taksimi gibi konulara da yer verilmiştir.

İkinci telhiste öncelikle tımar ve zeamet sahiplerinin çokluğu ve onların gücü, onlardan nasıl ve ne kadar faydalı hizmetler görüldüğü ve ne merteye temiz ve sağlam olduklarına dair konular ele alınmıştır. Bu telhis, yine Kanunî Sultan Süleyman döneminde Anadolu ve Rumeli beylerbeyi olan devlet adamlarının Rumeli, Erzurum ve Diyarbakır eyaletlerindeki faaliyetleri, Acem şahı ve Nemçe kralı ile yapılan mücadeleyi konu edinmektedir.

Üçüncü telhis, ulufeye hakkı bulunanların sayısı hakkındadır. Bu telhiste Sultan II. Selim döneminde 982 (1574) yılında ulufeye hakkı olanların sayım dökümü yapılmıştır.

Dördüncü telhis; büyük vezirlerin hayırlı işleri, devlet memurluğu, yabancılara müdahale, tımar ve zeamet durumunun başlangıçtan o güne kadar ne gibi değişikliklere uğradığı gibi konuları ihtiva etmektedir. 992 (1584) tarihine kadar vezirlerin durumu, Yeniçerilerin isyanı üzerine beylerbeyi Mehmed Paşa ile Gazanfer Ağa'nın, vezir olan Derviş Paşa ve Nasuh Paşa'nın katledilmesi, vezirlerin Enderun halkının isteklerine boyun eğmesi gibi dönemin önemli hadiseleri bu telhiste ele alınmıştır.

Beşinci telhis, 1007 (1598) yılında ulemanın durumu hakkındadır. Ulema sınıfının bozulması hakkında önemli tespitlerin yapıldığı bir telhistir.

Altıncı telhis tımar ve zeamet sisteminin bozulması, bozulmanın sebepleri, tımar ve zeamet hâlihazırda, 992 (1584) yılında, kimlerin elinde olduğuna dair konuları içerir.

Yedinci telhiste mevcut olan ulufeli kişilerin sayısının çokluğu, ulufe sayısının kişi sayısından fazla olması konusu ele alınmıştır. Söz konusu değerlendirme 992 (1585) - 1003 (1594) yıllarındaki durum göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Sekizinci telhiste Yeniçeri Ocağı'nın bozulması ve sebepleri üzerinde durulmuştur. Telhis'te, Yeniçeri Ocağı'nın başlangıcından III. Mehmed dönemine (990-1582); bozulmanın arttığı bu dönemden de 1020 (1620) yılına kadar olan süreç hakkında bilgiler verilmiştir.

Dokuzuncu telhis, reaya fukarasını cizye ve muarız vergisini ödememeleri hakkındadır.

Risâle-yi Telhisât'ın bundan sonrası kısa notlar şeklinde verilmiştir. Azmî-zâde Hâletî'ye ait bir beytinin açıklaması yapılmış, İslam coğrafyasında fitne ve fesadın ve "memleket elden gidiyor" yaygarasının işlendiği bir metne yer verilmiş, insanların 992 (1584) yılındaki durumları hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Tımar ve zeamet vergi sepetinden çıkarılması ve hak sahipleri arasında paylaşılması, tımar ve zeamet sahiplerinin yeniden düzenlenmesi gibi konular da *telhislerin* muhtevasına dâhil olmuştur.

Acem şahı Şah Abbas'ın sinsice ve şüphe uyandıracak şekilde Osmanlı vezirlerini şikâyet etmesi ve kendisine neden cevap verilmediğine dair bir *telhise* de eserde yer verilmiştir.

Rüşvetin kaldırılması, ilmiye sınıfına liyakatli kimselerin getirilmesi ve bazılarının sınırlamaların getirilmesi gibi konularda bir *telhis* de risâleye eklenmiştir.

Akabindeki *telhiste* Sultan II. Selim zamanında meydana gelen bir ayaklanmadan bahsedilmektedir. Ayaklanmanın meydana gelmesinin sebepleri hakkında maddeler halinde açıklamalar yapılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman devrinin fazileti ve mükemmelliği hakkında ve devrin padişahına mevcut ahvalin beyanı şeklindeki *telhisler*le risâle sona ermektedir.

Telhislerin müellifi hakkında mecmûada herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen Râgıb Mehmed Paşa gibi bir sadrazam veya devlet ricalinden birisi olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Râgıb Paşa değer verdiği bu metinleri kendi üslubuyla yeniden kaleme almış olmalıdır.

SONUÇ

Koca Râgıb Mehmed Paşa hayatta iken eserlerini tertip etme imkânı bulamamıştır. Ona ait olduğu söylenen eserler hakkında sağlıklı bilgiler sınırlıdır. Koca Râgıb Paşa devlet adamı kimliği olan 18. yüzyılın önemli şair ve yazarlarından biridir. Râgıb Paşa çevresindeki sanatçılara değer vermiş, kendisi de bu muhitin önemli bir figürü durumuna gelmiştir. Koca Râgıb Paşa'ya ait olduğu rivayet edilen "Mecmûa-yı Râgıb Paşa" eseri hakkında verilen bilgiler Nihad Sami Banarlı'ya dayandırılmaktadır. Banarlı, doğrudan bir kaynak vermeden eserin muhtevası hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmamızın konusu olan "Mecmûa-yı Râgıb Mehmed Paşa" isimli eser, muhtevası bakımından söz konusu mecmûadan farklıdır. Mecmu'a, "Risâle-i Vasf-ı Nebî", "Risâle-i Letâyif" ve "Risâle-i Telhisân-ı Râgıb" isminde üç risâleden oluşmaktadır. *Risâle-i Vasf-ı Nebî*, Hz. Peygamber'in ruh-ı şeriflerinin âlem-i ervâhta herkesten önce yaratılmasını, onun hürmetine Hz. Âdem ve Havvâ'nın ruhlarının yaratılmasını, bir silsile halinde peygamberlerin ruhlarına irsal ederek mucizelerle kendi bedeninde ruhunun yerini bulmasını anlatan bir eserdir. Cafer İyânî Bey; İmâm Gazalî'ye ait "*Mişkâtü'l-Envâr ve Dekâyik-i Ahbâr*" isimli bu eseri "*Nûr-nâme*" ismiyle Arapçadan Türkçeye tercüme-telif şeklinde yeniden düzenleyerek yazmıştır. *Risâle-i Letâyif*, Koca Râgıb Paşa'nın şahit olduğu hadiseleri, kimi eserlerden aldığı letâyifleri ve kendi döneminden önceki olayları derlediği bir eserdir. *Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*, muhtemeldir ki Râgıb Paşa'ya ait değildir. Çünkü telhisatın muhtevası Sultan II. Bâyezîd'den Sultan IV. Murad'a kadar olan zamanı ilgilendirmektedir. Bu dönem Râgıb Paşa'dan en az bir asır öncesine denk gelmektedir. Bu telhisat, daha çok Râgıb Paşa'nın devlet idaresinde yaptığı veya yapacağı düzenlemeler için bir rehber olma özelliği taşımaktadır. Râgıb Mehmed Paşa'ya ait bu mecmu'a, sanatçının eserleri arasında yer alması gereken önemli bir kaynak eserdir.

KAYNAKÇA

Ahışalı, Recep (2001). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, TATAV, İstanbul.

Ahmed Nüzhet, *Râgıb Paşa'nın Tercüme-yi Hâli ve Yazıları*, TSMK, Yeniler, nr. 610.

Ahmet Resmî, *Sefînetü'r-Rü'esâ*, Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 639.

Aydiner, Mesut (2007). *DİB İslam Ansiklopedisi*, "Râgıb Paşa" maddesi, Cilt 34, İstanbul.

Aydiner, Mesut (2016). "Dönemin Kaynakları ve Arşiv Belgelerine Göre Koca Râgıb Mehmed Paşa'ya Dair Bir Portre Denemesi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Ölümünün 250. Yılında Koca Râgıb Paşa'ya Armağan)*, Cilt 25, Sayı 4, Adana.

Banarlı, Nihad Sami (1999). *Resimli Türk Edebiyatı (II. Cilt)*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

- Demirbağ, Ömer (1999). *Koca Râgıp Paşa ve Dîvân-ı Râgıp*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.
- Erdem, Sadık (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zürefâ'sı*, AKM Yayını-Sayı: 79, Ankara 1994.
- Fidan, Ahmet, Kardeş, vd. (1996). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük (4. Cilt)*, MEB Yayınları, Ankara.
- Gibb, E. J. Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi* (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., İstanbul.
- Kabaklı, Ahmet (2008). *Türk Edebiyatı (II. Cilt)*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları (14. Baskı), İstanbul.
- Karaalioglu, Seyyit Kemal (1980). *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi (1. Cilt)*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri (II. Baskı), İstanbul.
- Kesik, Beyhan. (2009). "Koca Râgıp Paşa'nın Şiirlerinde Sebki Hindî Tesiri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 150-169. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48554/616490>
- Kocatürk, Vasfi Mahir (2018). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İKÜ Yayınevi, İstanbul.
- Mengi, Mine (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- Mermer, Ahmet, Alıcı Lütfü, vd. (2008) *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş, (Edebî Türler, Neslihan Koç Keskin)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin (1928). *Tuhfe-yi Hattatîn* (Haz.: İbnü'l-Emin Mahmud Kemal), İstanbul.
- Râgıp Mehmed Paşa, *Mecmûa-yı Râgıp Mehmed Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi 1746.
- Soysal, Faysal (2006). *Koca Râgıp Paşa'nın Farsça Manzumeleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT, Van.
- Yorulmaz, Hüseyin (1989). *Koca Râgıp Paşa Dîvânı* (Danışman: Kemal Yavuz), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT, İstanbul.
- Yorulmaz, Hüseyin (1998). *Koca Râgıp Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.